

Vänsterpartiet 2022-07-04

Genomförandeplan för att ta tillbaka kontrollen över skolan

Samhället måste ta tillbaka kontrollen över skolan. Vänsterpartiet presenterar därför en konkret och tidsatt genomförandeplan för hur vi under nästa mandatperiod kan lägga marknadsskolan bakom oss. Utöver att införa ett vinstförbud, behöver vi införa ett nytt resursfördelningssystem istället för skolpengen, en hårdare tillståndsprovning och en stopplag mot att sälja ut skolfastigheter. Kösystemet måste bort och en offentlighetsprincip införas.

Bakgrund

I decennier har politiker överlämnat ansvaret för centrala samhällsfunktioner till marknaden. Sett till omfattningen av skadan på vårt samhälle är det allra värsta området skolan.

När friskolereformen genomfördes 1992 utlovades en blomstrande skolmarknad där byaskolor, stiftelser och föräldrakooperativ skulle bli ett komplement till den kommunala skolan. Utfallet blev ett annat. Idag är det istället ett fåtal stora vinstdrivande koncerner som helt dominerar marknaden. År 2020 gick den absolut största andelen – nästan fyra femtedelar – av friskolepengen till vinstdrivande aktieföretag. Sverige är idag ensam i världen med en lagstiftning som tillåter att skolor startas för att plocka ut vinster från skattemedel utan begränsningar.

Vinstdrivande fristående skolor etablerar sig där de har bäst marknadsutsikter. De försöker nå de elever som är lättast att göra vinst på, i allmänhet resursstarka elever som behöver mindre stöd. Offentligt drivna skolor är skyldiga att erbjuda alla elever utbildning, även barn som behöver mer stöd och barn vars tidigare skolor har försatts i konkurs. Vinstdrivna skolor har även ett intresse av att driva upp elevernas betyg med förhoppningen om att locka till sig fler elever, vilket leder till betygsinflation.

Vinstintresset innebär ett resursslöseri. Dels genom att vinster plockas ut från den skolpeng som egentligen är till för undervisningen – dessa vinster har ofta förts ut ur landet till skatteparadis, dels genom att de ökande skillnaderna mellan skolor har skapat ett stort behov av kontroll och granskning. Eftersom det övergripande syftet

med verksamheten är att göra vinst har fristående skolor färre lärare per elev och av dessa är en större andel obehöriga lärare.

Även de offentliga skolorna drabbas. När en fristående skola etableras och en del av eleverna går där istället för i den kommunala skolan, får den senare mindre skolpeng trots att kostnaderna inte alls har minskat i samma takt. Detta eftersom en stor del av kostnaderna är fasta kostnader för exempelvis lokaler. Kommunen har då att välja på att antingen göra nedskärningar i den kommunala skolan vilket drabbar eleverna där, alternativt höja skolpengen. Höjd skolpeng går dock inte bara till den kommunala skolan utan även till den nyetablerade fristående skolan. Kommunen har därmed att välja på nedskärningar eller att betala två gånger: en gång för att täcka upp där det behövs och en gång för att den fristående skolan har rätt till samma ökning, oavsett hur behoven där ser ut. Riksrevisionen kritiserar detta för att vara en ineffektiv fördelning av resurser eftersom kommunernas totala utbildningskostnader kan öka utan att antalet elever ökar (RIR 2022:17).

När resurser som borde ha gått till lärare försvinner till annat får det naturligtvis konsekvenser på en rad områden. Vi vet att elever från fristående gymnasier klarar sig sämre på högskolan än elever från kommunala gymnasier, trots att de från fristående gymnasier har högre betyg.

I första hand är det eleverna som drabbas när de inte får den utbildning de hade kunnat få. Men skolan är också avgörande för Sverige som land. Vårt välstånd och konkurrenskraft är beroende av att uppväxande generationer får bästa möjliga utbildning.

Genomförandeplan för mandatperioden 2022-2026

Vänsterpartiet tar nu ansvar för att ställa en havererad skolmarknad till rätta. Det måste bli ett stopp för vinstdrivande aktiebolag att lägga beslag på skattemedel som skulle ha gått till elever och lärare.

Den övergång vi ser framför oss till ett system utan vinstuttag måste ske stegvis och ansvarsfullt. Elever ska inte behöva betala priset för att politiker inte har tagit ansvar. Situationen inom skolan är dock så allvarlig att det omgående krävs en rad åtgärder för att rätta till några av de mest brådskande problemen. Vissa åtgärder blir särskilt angelägna för att hantera de reaktioner vi kan vänta från skolkoncernerna när de ställs inför ett kommande vinstförbud.

För att samhället ska kunna ta tillbaka kontrollen över skolan krävs en realistisk och konkret plan för de beslut som behöver tas. Vänsterpartiet presenterar här den planen.

1. Inför vinstförbud i skolan

Vinstdrivande skolbolag gör idag enorma vinster på skattepengar som var menade att gå till elever och lärare. Läsåret 2020/2021 gjorde de fem största skolkoncernerna ett samlat rörelseresultat på 1,4 miljarder kronor. Skolbolaget Academedia som dominerar marknaden har ett uttalat lönsamhetsmål som över tid ska uppgå till 7-8

procent av omsättningen. Konsekvenserna blir uppenbara. Det lättaste sättet att hålla nere kostnaderna är att ha så stora klasser och så många elever per lärare som möjligt. I takt med att vinstdrivande bolag tagit över friskolemarknaden har också lärartätheten sjunkit. Även snittlönen är sämre. För att Academedia ska uppnå samma lärartäthet som kommunala skolor skulle man behöva anställa fler än 1300 nya lärare. Kostnaderna för detta motsvarar omkring 780 miljoner kronor, i princip koncernens rörelseresultat för förra året som landade på 757 miljoner kronor.

Vi menar att skolan lämpar sig särskilt dåligt för marknadsmodellen. Vinstdrivande aktiebolag har ingen plats i svenskt utbildningsväsende. Pengar till skolan ska gå till just det, inte till vinstdrivande riskkapitalbolag eller koncerner. Därför vill vi se ett vinstförbud i skolan.

Beslut om vinstförbud ska tas 2024 och vara fullt genomfört 2026.

2. Ny resursfördelningsmodell, från skolpeng till elevens behov

Systemet med skolpeng ger inte någon likvärdig skola. Långtidsutredningen (SOU 2019:40) konstaterade att skillnaderna i elevresultat mellan olika skolor har ökat trendmässigt under flera decennier och att skolan har blivit betydligt mer socialt segregerad under denna period. Dagens resursfördelningsmodell tar inte hänsyn till att marknadsskolan lett till att elever i högre utsträckning sorteras efter socioekonomisk bakgrund.

När skolans totala kostnader analyseras är resurs per elev högre i kommuner där elever har svagare förutsättningar. Men räknar man bort de riktade statsbidragen blir skillnaden i stället systematisk åt andra hållet: kostnaderna är lägre i kommuner där eleverna har sämre förutsättningar. Den kommunala finansieringen av skolan är alltså omvänt kompensatorisk; den förstärker skillnaderna. Endast då statsbidragen inkluderas erhålls en önskvärd kompensatorisk profil av den totala resursen. Detta enligt Likvärdighetsutredningen (SOU 2020:28).

Skolans resurser måste bli genuint kompensatorisk både mellan skolor och mellan kommuner. Dagens delade ansvar mellan kommun och stat för det kompensatoriska uppdraget fungerar inte. Vi föreslår därför en modell där staten övertar det kompensatoriska uppdraget, medan kommunen står för odifferentierad basfinansiering.

En ny rättvis och kompensatorisk resursfördelningsmodell enligt följande principer bör införas:

- Skolpengen ska ersättas av en klasspeng som viktas utifrån lokala förutsättningar.
- Ett statligt likvärdighetsstöd, som baseras på elevsammansättning, förstärks kraftigt och flera riktade statsbidrag avskaffas för att medlen som är avsatta till dem ska tillskjutas likvärdighetsstödet.
- Modellen ska utformas så att det inte leder till mindre kompensatoriska inslag för de kommuner som faktiskt kompenserar idag.
- Modellen ska utformas så att resurser fokuseras till lägre åldrar.

- Modellen ska utformas så att det inte leder till ökade kostnader för kommuner med sämre ekonomi, och undanträngning av annan kommunal service.
- Mer resurser ska tillföras till det statliga kompensatoriska stödet.

Modellen innebär att skolpengen avskaffas. Istället står kommunerna för en basfinansiering och ovanpå den betalar staten ut ett likvärdighetsstöd utifrån socioekonomiska faktorer, så att skolor där eleverna har större behov får mer resurser. Staten tar därmed över det kompensatoriska ansvaret för skolan.

Utredning bör pågå 2022–2023, beslut tas 2024 och reformen fullt genomförd 2026.

3. Avskaffa de segregerande köerna

Hur en elev antas till en skola styrs av ett antal regler. För kommunala skolor är det i huvudsak närhet som är styrande i de fall en skola är översökt. För fristående skolor kan det t.ex. vara kötid, syskonförtur eller inträdesprov. Enligt en rapport från Lärarfacken använder sig nio av tio fristående skolor kötid som urvalsregel. Det finns också ett tydligt samband mellan kötid och socioekonomi. Ju längre utbildning föräldrarna till elever på en skola har, desto tidigare behöver man anmäla barnet för att få plats. Tillämpning av kötid förstärker alltså den skolsegregation som blivit resultatet av friskolereformen.

Betänkande av Utredningen om en mer likvärdig skola (SOU 2020:28) konstaterar att kötid som urvalsgrund har flera negativa effekter och att det sannolikt är en bidragande förklaring till ökad skolsegregation. Dels då den tenderar att gynna elever vars vårdnadshavare är välinformerade om olika skolor och skolvalets förutsättningar, dels då systemet stänger ute elever som är nyinflyttade i en kommun. I praktiken innebär det att skolvalet i vissa fall förflyttas till barnets första levnadsår istället för i samband med skolstart. Skolvalet ska vara välinformerat och ske på lika villkor. Det är inte möjligt om det för att komma in på vissa skolor krävs att barnet har stått i kö sedan födseln. Utredningen föreslår därför att kötid inte längre ska tillåtas som urvalsgrund för fristående skolor. Vänsterpartiet instämmer i detta.

Förslag finns färdigt och beslut om detta kan tas under 2022.

4. Ny behovsprövad tillståndsprovning av Skolinspektionen för nya friskolor

Idag finns inga hinder mot överetablering av friskolor. Det innebär i sin tur svårigheter för den kommunala skolan. Dels försvåras den långsiktiga planeringen, dels innebär etablering av nya fristående skolor en merkostnad för kommunerna. Det är inte hållbart att enskilda aktörer kan slå sönder skolsystemet genom en oreglerad etablering där det är allra mest lönsamt. Det finns olika sätt att komma åt problemet. Ett kommunalt veto riskerar att i allt för hög utsträckning innebära att bostadsorten blir avgörande för elevers rätt till en likvärdig utbildning. Istället bör Skolinspektionen uppdras att i sin tillståndsprovning väga in elevers rätt till en

likvärdig utbildning. Det innebär bl.a. även att ta hänsyn till behovet av nya skolor i kommunen och risk för skolnedläggningar.

Strukturerna finns till stor del redan på plats och vi bedömer att detta kan genomföras under 2022.

5. Stopplag för utförsäljning av skolfastigheter

Inom fastighetsbranschen har det på senare år vuxit fram en marknad för s.k. samhällsfastigheter. D.v.s. att privata ägare och fastighetsförvaltare fokuserar på offentliga aktörers lokalbehov. Även om det inte är ett nytt fenomen har det blivit mer omfattande och mångfacetterat än det tidigare varit. I Stockholm har t.ex. den grönbå majoriteten sålt ut fler än 30 utbildningsfastigheter sedan förra valet. Att inte äga och förvalta sina egna skollokaler innebär dels en osäkerhet och svårighet att planera och dels en förlustaffär, rent ekonomisk. Det kommunalägda kreditmarknadsbolaget Kommuninvest menar att det i ett långsiktigt perspektiv finns tydliga ekonomiska motiv för kommuner att själva äga lokalerna där verksamheten bedrivs. Att sälja befintliga skolfastigheter riskerar med andra ord att bli en dyr affär.

Det är tydligt att vinstdrivande bolag hittat ett nytt segment för att göra vinst på våra skolor och det kan i framtiden bli ännu viktigare för bolagen. Ett vinstförbud i skolan skulle kunna leda till att bolagen i en än snabbare takt flyttar fokus till skollokaler och fastigheter. Vid ett vinstförbud kan de istället för vanliga vinstuttag försöka ta ut medel via höga hyror till fastighetsbolag som de själva äger. Ett vinstförbud behöver hantera även det, men för att säkra upp så mycket som möjligt är det angeläget att snabbt stoppa utförsäljningar.

Vi menar att det finns goda skäl att införa ett stopplag för utförsäljning av skolfastigheter. Det inkluderar även t.ex. idrottshallar som används i verksamheten. Det kan naturligtvis finnas tillfällen då det är motiverat att sälja lokaler, tom t.ex. vid ett sviktande elevunderlag och nedläggning av en kommunal skola. Det bör därför finnas möjlighet att söka undantag från Länsstyrelsen som kan bevilja ett sådant. Utgångspunkten ska dock vara att kommunerna fortsätter äga och förvalta de lokaler man har idag där det bedrivs skolverksamhet.

Förslaget brådskar och vi bedömer att detta kan genomföras 2022.

6. Offentlighetsprincipen ska gälla alla skolor

Offentlighetsprincipen gäller inte för skolverksamhet som bedrivs av enskilda huvudmän. I Betänkande av Utredningen om en mer likvärdig skola (SOU 2020:28) föreslås att uppgifter om samtliga skolenheters förutsättningar, verksamhet och resultat ska finnas tillgängliga. Det handlar om att skapa förutsättningar för ett välfungerande skolsystem så väl ut ett brukar- som ett styrningsperspektiv. 2020 fattade Skolverket beslut om att inte längre publicera enskilda skolors resultat, antal elever per lärare, föräldrarnas utbildningsbakgrund, lärarbehörighet och liknade uppgifter. Men även registret om vilka skolor som finns i Sverige hemligstämplades. Bakgrunden var ett beslut av Statistiska centralbyrån och en lagakraftvunnen dom i

Kammarrätten. Att uppgifter om hur en skola bedrivs – och att den ens finns – betraktas som affärshemligheter innebär att det i praktiken är omöjligt för föräldrar och elever att göra välgrundade val. Men också att granska hur fristående skolor bedrivs. Det utgör inte en bra grund för ett seriöst skolväsende. Att Idéburna friskolors riksförbund menar att offentlighetsprincipen bör gälla alla skolor visar att det framför allt är de vinstdrivande skolorna som tjänar på att hålla viktiga uppgifter hemliga.

Statistik som rör elever och lärare ska inte betraktas som affärshemligheter. Offentlighetsprincipen är central i en demokrati och bör omfatta alla skolor. Det finns dessutom skäl att tro att ett införande av ett vinstförbud i skolan skulle generera vissa tveksamheter hos mindre nogräknade skolbolag. Möjligheten att granska alla skolor är därför ett viktigt verktyg för att allt ska gå schysst till under övergångsperioden.

Förslaget kan genomföras under 2022.

